

Spis treści

I. Ja i społeczeństwo

1. Patriotyzm
2. Obywatel i obywatelstwo
3. Grupy społeczne
4. Role społeczne
5. Relacje grupowe i międzygrupowe
6. Postrzeganie odmienności w społeczeństwie
7. Problem wykluczenia społecznego (temat fakultatywny)
8. Zasady pracy w grupie
9. Konflikty społeczne
10. Sporne problemy w społeczeństwie polskim (temat fakultatywny)
11. Społeczeństwo jako wspólnota wartości

II. Szkoła jako wspólnota

1. System oświaty w Polsce (temat fakultatywny)
2. Prawo szkolne
3. Prawa i obowiązki ucznia
4. Regulaminy wewnętrzne (temat fakultatywny)
5. Problemy społeczności szkolnej
6. Samorządność w szkole

III. Społeczność lokalna

1. Społeczność lokalna
2. Rola i zadania samorządu terytorialnego
3. Procesy decyzyjne w samorządzie lokalnym
4. Udział obywateli w procesie decyzyjnym samorządu terytorialnego
5. Budżet gminy (temat fakultatywny)
6. Formy aktywności obywatelskiej
7. Patologie życia publicznego
8. Mechanizmy kontroli obywatelskiej
9. Problemy i potrzeby społeczności lokalnej (temat fakultatywny)
10. Zadania młodzieżowych rad
11. Młody obywatel w urzędzie

IV. Demokracja i prawo

1. Reżimy polityczne
2. Polska w latach 1945–1989
3. Proces demokratyzacji Polski po 1989 roku
4. Zasady demokratycznego państwa prawnego
5. Współczesne zagrożenia dla demokracji
6. Zasady prawa wyborczego w Polsce
7. Hierarchia aktów prawnych (temat fakultatywny)
8. Pojęcie prawa
9. Prawo rodzinne
10. Prawo cywilne
11. Prawo karne
12. Prawo administracyjne
13. Pojęcie i geneza praw człowieka
14. Znaczenie praw człowieka w relacjach obywatel-państwo
15. Ochrona dóbr osobistych (temat fakultatywny)
16. Gwarancje przestrzegania praw człowieka w Polsce
17. Przykłady łamania praw człowieka
18. Formy zatrudnienia

V. Polska – władza, świat polityki i sfera publiczna

1. Władza ustawodawcza
2. Funkcje władzy ustawodawczej
3. Proces legislacyjny w Polsce
4. Władza wykonawcza – Prezydent RP
5. Władza wykonawcza – Rada Ministrów
6. Władza sądownicza RP – sądy
7. Władza sądownicza RP – trybunały
8. Znaczenie podziału i równowagi władz
9. Wpływ społeczeństwa obywatelskiego na przemiany polityczne i społeczne w Polsce XX i XXI w. (temat fakultatywny)

Ja i społeczeństwo

Życie społeczne nie jest wyłącznie domeną człowieka. Dostojne formy życia grupowego można zaobserwować u pszczoł, termitów czy innych organizmów żywych. Jednak podstawą zachowań społecznych w świecie zwierząt jest instynkt.

W przypadku człowieka mechanizm zachowań społecznych jest bardziej złożony. Wiadomości na ten temat zdobędziesz na różnych przedmiotach: na biologii, geografii, zajęciach z biznesu i zarządzania, a także – z edukacji obywatelskiej.

Tematy w dziale:

- ▶ Patriotyzm
- ▶ Obywatel i obywatelstwo
- ▶ Grupy społeczne
- ▶ Role społeczne
- ▶ Problem wykluczenia społecznego (temat fakultatywny)

Patriotyzm

Na tej lekcji

- dowiesz się, co oznaczają pojęcia naród i świadomość narodowa;
- zrozumiesz, czym jest patriotyzm;
- poznasz różne formy i sposoby identyfikacji z Ojczyzną i troski o jej dobro;
- ocenisz przejawy negatywnego stosunku do innych narodowości (nacjonalizm, szowinizm, rasizm i antysemityzm).

„ *Ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek.*

~Cyprian Kamil Norwid

Powszechnie przez słowo ojczyzna rozumie się kraj urodzenia.

Według wybitnego polskiego socjologa **Stanisława Ossowskiego** pojęcie **ojczyzna** można rozumieć w dwojaki sposób: jako **ojczyznę prywatną** – związaną z miejscem urodzenia i zamieszkania (tzw. małą ojczyznę) oraz **ojczyznę ideologiczną** – wspólną przestrzeń zajmowaną przez naród. Często na tym samym terytorium, które dla większości mieszkańców jest ojczyzną ideologiczną, żyją grupy osób utożsamiających się z inną ojczyzną. Tworzą one mniejszości narodowe lub etniczne.

Definicja

Naród to powstała w procesie dziejowym zbiorowość ludzi związanych gospodarką, polityką i kulturą. Jej członków łączy wspólna świadomość narodowa. Swoje poczucie odrębności wobec innych narodów (tożsamość) wyrażają poprzez uznawanie określonych symboli i wartości, takich jak: nazwa narodu, symbole narodowe, kultura narodowa.

Świadomość narodowa

Świadomość narodowa to poczucie przynależności do danej grupy narodowościowej. Przejawia się ono nie tylko jako względnie jednolity sposób postrzegania własnego narodu przez zbiorowość i poszczególne jednostki, lecz także jako podejmowanie wspólnych działań (np. dążenie do osiągnięcia dobra wspólnego lub obrona ojczyzny).

Warunkiem ukształtowania się świadomości narodowej jest tożsamość narodowa, czyli poczucie odrębności w odniesieniu do innych narodów. Na tożsamość narodową składają się między innymi:

- przekonanie o wspólnym pochodzeniu, często oparte na legendzie, na przykład dla Polaków na przekazie o Lechu, Czechu i Rusie,
- stosunek do wspólnej historii,
- uznanie pewnych postaci za bohaterów narodowych,

I. Ja i społeczeństwo

- posługiwanie się symbolami narodowymi,
- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- przestrzeganie tradycji i obyczajów.

Identyfikacja narodowa (etniczna) stanowi jeden z ważnych, a często najważniejszych, elementów tożsamości jednostki. Tę tożsamość tworzy zestawienie identyfikacji jednostki z różnymi kategoriami społecznymi, grupami społecznymi lub zbiorowościami społecznymi, w tym z grupą etniczną, narodem i Europą.

Definicja

Coraz częściej za naród uważa się wszystkich obywateli danego państwa. W takim znaczeniu pojęcie to ujęto w preambule do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.: [...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej [...]. To koncepcja polityczna narodu, uwzględniająca wspólną organizację polityczną państwa, ekonomiczną i gospodarczą.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/vv
Konstytucja RP

Symbolle narodowe

Kwestie dotyczące symboli narodowych określono w Konstytucji RP i ustawach.

Art. 28

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.
2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.
3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

Zajrzyj
do źródła

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Symbolle narodowe (flaga i godło)

Szczegółowe przepisy dotyczące polskich symboli zawiera Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych. Ustawa reguluje kto, w jakich okolicznościach i w jaki sposób ma prawo posługiwania się symbolami narodowymi. Ustawo-wo jest chroniony również Znak Polski Walczącej. Po zmianie ustawy z 2004 r. wprowadzono święto: 2 maja to Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej.

Zgodnie Kodeksem wykroczeń: [...] podlega karze aresztu lub grzywny [...] kto narusza przepisy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej. Kodeks karny przewiduje: [...] Kto publicznie znieważa, niszczy, uszkadza lub usuwa godło, sztandar, chorągiew, banderę, flagę lub inny znak państwowy, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Te same przepisy dotyczą symboli innych państw.

Reprezentacja Polski siatkarzy na Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu w 2024 r.

Zachowanie podczas wykonywania lub odtwarzania hymnu państwowego RP również zostało uregulowane przepisami.

Zajrzyj
do źródła

Art. 14.

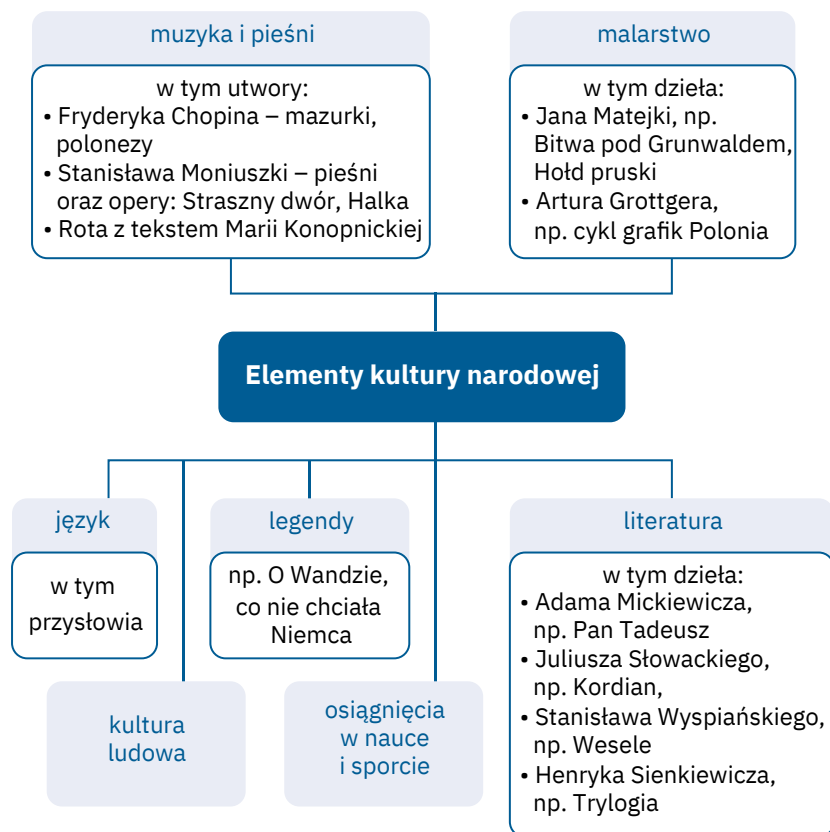
1. Podczas wykonywania lub odtwarzania hymnu państwowego obowiązuje zachowanie powagi i spokoju. Osoby obecne podczas publicznego wykonywania lub odtwarzania hymnu stoją w postawie wyrażającej szacunek, a ponadto mężczyźni w ubraniach cywilnych – zdejmują nakrycia głowy, zaś osoby w umundurowaniu obejmującym nakrycie głowy, niebędące w zorganizowanej grupie – oddają honory przez salutowanie. Poczty sztandarowe podczas wykonywania lub odtwarzania hymnu oddają honory przez pochylenie sztandaru. [...]

Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych

Dziedzictwo narodowe, tradycje i obyczaje

Wspólna kultura należy do najważniejszych czynników narodotwórczych. Ponadto wyróżnia dany naród spośród innych. W przeszłości bardzo istotnymi nośnikami kultury narodowej były różne elementy, ale najistotniejszą wartością kultury narodowej jest język.

I. Ja i społeczeństwo

Kultura narodowa to ogół norm, wartości, symboli narodowych, dzieł sztuki i wierzeń charakterystycznych dla danej zbiorowości narodowej, wynikających z jej doświadczeń historycznych i tradycji.

Definicja

Ważna dla kształtowania tożsamości narodowej jest również kultura ludowa. Współcześnie tożsamość narodową umacnia także duma z międzynarodowych osiągnięć w nauce, sporcie, a nawet w kulturze masowej.

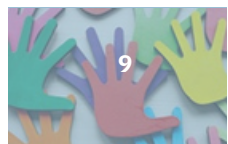
Pojęcie patriotyzmu

Patriotyzm – postawa miłości do własnego narodu przy jednoczesnym szacunku dla innych narodów, ich dorobku kulturowego i osiągnięć.

Definicja

Postawa patriotyczna wymaga stawiania dobra kraju ponad interes osobisty. Patriotą troszczy się o dobro wspólne, a nawet rezygnuje z własnych korzyści. Postawa taka wynika z poczucia silnej więzi emocjonalnej i społecznej z narodem, jego kulturą i tradycją, a jednocześnie łączy się z szacunkiem dla innych narodów i kultur.

Istotną rolę w kształtowaniu postawy patriotycznej wśród Polaków odgrywa literatura, na przykład: Kazania sejmowe Piotra Skargi, Dziady cz. III

Adama Mickiewicza, Kordian Juliusza Słowackiego czy Potop Henryka Sienkiewicza. Niektóre z tych tekstów poznasz na lekcjach języka polskiego. W zależności od sytuacji historycznej kraju literatura propaguje inne wzory zachowań patriotycznych. W okresie romantyzmu (ok. 1822–1863) za patriotę uważano tego, kto walczył z zaborcami o wolność ojczyzny. Następnie w pozytywizmie (ok. 1864 – lata 90. XIX w.) wzywano do wyrażania patriotyzmu w pracy dla dobra narodu. Naród jest zawsze wartością bardzo ważną dla budowania poczucia tożsamości narodowej.

Patriotyzm jest uczuciem pozytywnym i pozwala odczuwać dumę z przynależności do wspólnoty osób o tym samym systemie wartości. Członków tej wspólnoty łączy więcej niż jedynie pochodzenie, co charakteryzuje

postawy

Definicja

Nacjonalizm (łac. *natio* oznacza „naród”) – postawa stawiająca interesy własnego narodu ponad inne wartości oraz postulująca podporządkowanie innych narodów interesom własnego narodu, głosząca niechęć i nietolerancję.

W zależności od sytuacji politycznej i historycznej nacjonalizm może być wykorzystany do osiągania różnych celów – dobrych i złych. Z jednej strony – sprzyja kształtowaniu się poczucia tożsamości narodowej i jedności w dążeniu do niepodległości lub obrony suwerenności kraju. Jednak z drugiej strony – nacjonalizm może podtrzymywać przekonanie o wyższości własnego narodu nad innymi, usprawiedliwiać ekspansję i agresję wymierzoną w inne grupy etniczne czy narody, a także prowadzić do zaostrzenia konfliktów narodowościowych w społeczeństwie.

Definicja

Szowinizm – postawa skrajnego nacjonalizmu, charakteryzująca się bezkrytycznym stosunkiem do własnego narodu i pogardą do innych narodów.

Pojęcie szowinizm jest często stosowane również w odniesieniu do dyskry-

Definicja

minacji ze względu na płeć (seksizm), na przykład męski szowinizm, kobiecy szowinizm. **Kosmopolityzm** (gr. *kosmopolites* oznacza „obywatel świata”) – postawa wynikająca z zanikania więzi narodowych, społecznych i historycznych, ignorująca tradycję narodową na rzecz integracji ponadpaństwowej.

Taką postawę przyjmuje część zwolenników globalizacji, do której fundamentów należy system uniwersalnych wartości, jak równość i tolerancja. Jednak do kosmopolityzmu odnoszą się także anarchiści, dla których podział świata na państwa jest przestarzały.

Z reguły za kosmopolitę uznaje się człowieka odrzucającego podział świata oparty na różnicach kulturowych i historycznych, które jego zdaniem są przyczyną konfliktów. Często kosmopolityzm przeciwstawia się patriotyzmowi, a kosmopolitów uznaje się za osoby pozbawione świadomości i tożsamości narodowej.

Rasizm (wł. razzismo oznacza rasę, plemię, gatunek) – postawa głosząca dominację pewnych ras nad innymi, z powodu przekonania o ich wyjątkowej wartości i wyższości nad niższymi rasami.

Pierwsze teorie dotyczące ras ludzkich pojawiły się już w XVIII w.

Podstawą

współczesnego rasizmu są poglądy Josepha Arthura de Gobineau (czytaj: żozefa artura de gobino; 1816–1882), francuskiego dyplomaty i filozofa. Uważał on, że istnieją trzy rasy: czarna (negroidalna), żółta (mongoidalna) oraz dominująca rasa biała (kaukaska).

Teoria głoszona przez Gobineau stała się elementem ideologii partii nazistowskiej w Niemczech oraz podstawą działalności organizacji rasistowskich, takich jak Ku-Klux-Klan w Stanach Zjednoczonych. Rasizm był również fundamentem **apartheidu** – teorii segregacji rasowej, na której oparto system społeczno-polityczny Republiki Południowej Afryki.

Dzieci w obozie przesiedleńczym Ekuvukeni, 1982 r.

Takie obozy były częścią polityki apartheidu, zmuszającej czarnoskórą ludność do osiedlania się w wyznaczonych strefach. Ludzi tych pozbawiano praw obywatelskich i dostępu do podstawowych usług.

Rasizm wykorzystuje uprzedzenia dotyczące ludzi o odmiennym kolorze skóry i stereotypy, czyli sztywne i niezmiennie charakterystyki poszczególnych ras. Przykładem myślenia stereotypowego w odniesieniu do rasy może być przekonanie, że osoby czarnoskóre są leniwe, ale utalentowane sportowo, a Azjaci są pracowici i uzdolnieni matematycznie, ale tajemniczy i nieodgadnieni.

W Polsce przejawy rasizmu są przestępstwem. Kodeks karny przewiduje karę od 3 miesięcy do 5 lat za stosowanie przemocy wobec osób z powodu ich przynależności rasowej. Karze podlega również rozpowszechnianie idei nawołujących do nienawiści rasowej oraz publiczne znieważanie osób z powodu ich przynależności rasowej.

Rasizm jest powszechnie potępiany również w dokumentach prawa międzynarodowego. Zakaz dyskryminacji ze względu na jakiegokolwiek różnice, w tym rasowe, znajduje się między innymi w:

- Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka,
- Międzynarodowych Paktach Praw Obywatelskich i Politycznych,
- Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności,
- Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej.

Definicja

Antysemityzm stanowi postawę wrogości wobec osób pochodzenia żydowskiego.

Po raz pierwszy tego terminu użył, w 1879 r., niemiecki publicysta Wilhelm Marr (1819–1904). Sformułował on pseudonaukową teorię o wyższości narodu niemieckiego nad żydowskim. Znaczenie pojęcia antysemityzm nie jest precyzyjne, gdyż do Semitów zalicza się obok Żydów również Arabów.

Niechęć do ludności pochodzenia żydowskiego sięga czasów starożytnych, a jej przejawem był antyjudajizm. W Egipcie, Grecji i Rzymie niechętny stosunek do Żydów wiązał się z ich znaczącą pozycją ekonomiczną, zwyczajami oraz wierzeniami religijnymi. W średniowieczu wrogość wobec ludności żydowskiej nasiliła się podczas wypraw krzyżowych. Doszło też do licznych pogromów Żydów, którym zarzucano między innymi morderstwa rytualne.

Antysemityzm stał się częścią ideologii i polityki Niemiec hitlerowskich. W 1935 r. uchwalono tak zwane ustawy norymberskie. Na ich podstawie można było pozbawić Żydów obywatelstwa oraz majątku. Ponadto przepisy te zakazywały Żydom zawierania związków małżeńskich z Niemcami. Na początku 1942 r. władze nazistowskie podjęły decyzję o „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej”, czyli o zgładzeniu Żydów. Do końca wojny w obozach zagłady zamordowano od 5 do 6 milionów osób tego pochodzenia. Największe obozy hitlerowcy wybudowali na terenie Polski (Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Treblinka, Sobibór, Majdanek). Masową zagładę ludności żydowskiej nazywa się **Holokaustem** (łac. holocaustum oznacza całopalenie), w języku hebrajskim – Szoa (Shoah w języku angielskim).

Pomnik Walki i Męczeństwa na Majdanku

Niemiecki obóz koncentracyjny w Lublinie, nazywany Majdankiem, powstał w 1941 r. W latach 1941–1944 zamordowano w nim 78 tys. osób, głównie Polaków i Żydów.

Przejawy antysemityzmu występowały również w Polsce. W okresie międzywojennym, w czasie okupacji i po wojnie kilkakrotnie dochodziło do pogromów ludności żydowskiej, między innymi we Lwowie (1918 r.), w Jedwabnem (1941 r.) czy w Kielcach (1946 r.). W marcu 1968 r. doszło do protestów studenckich, których zorganizowanie władze komunistyczne przypisały organizacjom syjonistycznym (powiązanym z ruchem syjonizmu, dążącym do utworzenia państwa żydowskiego). W wyniku represji wielu obywateli polskich pochodzenia żydowskiego zostało zmuszonych do opuszczenia Polski.

Również współcześnie można spotkać przejawy antysemityzmu. Są to między innymi: niszczenie grobów żydowskich, wydawanie antysemitkich publikacji, umieszczanie obraźliwych rysunków i napisów na murach czy transparentach wykorzystywanych podczas zawodów sportowych.

Formy i sposoby identyfikacji z ojczyzną

Współczesny patriotyzm w wolnym kraju nie wymaga gotowości do uczestnictwa w walce w obronie granic. Może być okazywany w różny sposób i poprzez różne działania. W niektórych środowiskach modne stało się noszenie odzieży i gadżetów z barwami i symbolami narodowymi.

Jednak nie zawsze świadczy to o postawie patriotycznej. Swój patriotyzm warto rozwijać poprzez poszerzanie świadomości narodowej i wiedzy o kraju. Można między innymi:

- poznawać historię, starać się lepiej ją zrozumieć, bez mitologizowania przeszłości (mitologizowanie to przedstawianie nieprawdziwego, wyidealizowanego obrazu);
- zachowywać tradycję i obyczaje narodowe;
- szanować wartości narodowe i narodowe symbole;
- poznawać polską kulturę, również regionalną;
- dbać o kulturę języka narodowego.

Równie ważne formy patriotyzmu polegają na szeroko rozumianej **aktywności społecznej**, warto więc:

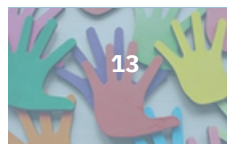
- angażować się w życie lokalnej społeczności;
- uczestniczyć w formach demokracji, takich jak wybory i referenda;
- przestrzegać prawa i zasad współżycia społecznego;
- wywiązywać się z obywatelskich obowiązków, na przykład z płacenia podatków;
- godnie reprezentować kraj poza jego granicami;
- wspierać rodzimych producentów, na przykład kupować polskie towary;
- rzetelnie wykonywać swoje obowiązki w szkole i w pracy.

Współczesny patriota to dobry człowiek i obywatel – otwarty na różnorodność, tolerancyjny, zaangażowany w życie wspólnoty, świadomy historii i wyzwań współczesności. Taka osoba poczuwa się do odpowiedzialności za funkcjonowanie państwa i jest gotowa do niesienia pomocy innym (np. podczas pandemii czy klęsk żywiołowych). Wszystkie te cechy są bardzo ważne dla budowania poczucia tożsamości i solidarności narodowej oraz pozwalają integrować wspólnotę narodową.

Twój punkt widzenia

Patriotyzm – obowiązek czy wybór?
Czy współczesny patriotyzm powinien być postrzegany jako obowiązek każdego obywatela? Czy to raczej swobodny wybór wynikający z indywidualnych przekonań i doświadczeń?

Podsumowanie lekcji

- s. 6 ◀ • **Naród** jest trwałą zbiorowością, wytworzoną w procesie dziejowym jako wspólnota o podłożu gospodarczym, politycznym, społecznym i kulturowym, przejawiająca się w świadomości swoich członków.
- s. 6 ◀ • **Świadomość narodowa** – poczucie przynależności do danej grupy narodowościowej.
- s. 7 ◀ • **Tożsamość narodowa** – poczucie odrębności w stosunku do innych narodów. Kształtują ją czynniki takie jak: poczucie wspólnego pochodzenia, historia, symbole narodowe, dziedzictwo kulturowe, tradycje i obyczaje. Poczucie tożsamości narodowej najczęściej wyraża się w postawach patriotycznych.
- s. 9 ◀ • **Patriotyzm** – postawa poszanowania i umiłowania ojczyzny, rzetelnego wypełniania podstawowych obowiązków, które konstytucja nakłada na każdego obywatela.
- s. 10 ◀ • **Kosmopolityzm** – ideologia, pogląd odrzucający podziały kulturowe, polityczne i terytorialne.
- s. 10–12 ◀ • Przejawami negatywnego stosunku do innych narodowości są: **nacjonalizm, szowinizm, rasizm i antysemityzm.**

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym jest patriotyzm. Wymień pięć cech, jakimi – twoim zdaniem – powinien charakteryzować się współczesny polski patriota. W trzech zdaniach uzasadnij każdą z tych cech.
2. Przedstaw różne formy i sposoby identyfikacji z ojczyzną i troski o jej dobro.
3. Wskaż, w jakich miejscach publicznych powinny być umieszczone symbole narodowe.
4. Na podstawie różnych źródeł informacji wskaż przykłady przejawów współczesnego rasizmu i antysemityzmu.

Obywatel i obywatelstwo

2

- dowiesz się, czym jest obywatelstwo i jak można je uzyskać;
- poznasz konstytucyjne obowiązki obywateli Rzeczypospolitej Polskiej;
- ocenisz obowiązki obywatelskie w różnych okresach historii Polski.

Na tej lekcji

Państwo jest organizacją przymusową. Oznacza to, że jego mieszkańcy muszą przestrzegać zasad w nim ustanowionych. Przynależność do danego państwa ma charakter sformalizowany.

Więź łącząca jednostkę z państwem nazywana jest **obywatelstwem**. Więź ta jest obustronna: obywatel ma wobec państwa określone prawa i obowiązki, a państwo ma obowiązki oraz prawa względem swojego obywatela. Państwo nakłada na jednostkę obowiązek przestrzegania prawa i spełniania określonych powinności, na przykład płacenia podatków.

Pojęcie obywatelstwa i sposoby jego nabycia

Przepisy dotyczące polskiego obywatelstwa znajdują się w **Konstytucji Rzeczy- pospolitej Polskiej** oraz w **Ustawie z dnia 2 kwietnia 2009 roku o obywatel- stwie polskim**.

Obywatelstwo polskie

Art. 34

Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określa ustawa.

Obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie.

Zajrzyj do źródła

Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Każde państwo ma własne **regulacje dotyczące nadawania obywatelstwa**. Zwykle opierają się one na dwóch zasadach:

Nabycie obywatelstwa

- **prawie ziemi** (łac. ius soli) – obywatelstwo nabywa się przez urodzenie na danym terytorium, na przykład Stanów Zjednoczonych;
- **prawie krwi** (łac. ius sanguinis) – obywatelstwo nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami danego państwa, na przykład Polski.

Zgodnie z ustawą obywatelstwo polskie nabywa się:

- **z mocy prawa** – nabywa je małoletni w przypadku, gdy przynajmniej jedno z rodziców jest obywatelem RP lub gdy urodził się na terenie Polski, a jego rodzice są nieznani lub ich obywatelstwo jest niemożliwe do ustalenia, oraz repatrianci (czyli osoby wracające do kraju po długim pobycie na obczyźnie);
- **przez nadanie obywatelstwa polskiego** – obywatelstwo nadaje Prezydent RP na wniosek cudzoziemca, od którego wymaga się znajomości języka polskiego;

- **przez uznanie za obywatela polskiego** (dotyczy m.in. cudzoziemców, którzy są w związku małżeńskim z obywatelem RP od 3 lat lub przebywają na terenie Polski legalnie od 2–3 lat);
- **przez przywrócenie obywatelstwa polskiego** – dotyczy między innymi osób, które utraciły obywatelstwo polskie na podstawie przepisów obowiązujących w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Obywatel polski może mieć obywatelstwo również innego państwa. Jednak w kontaktach z polskimi urzędami nie może się powoływać na prawa i obowiązki wynikające z obywatelstwa tego państwa.

Państwo nie może odebrać obywatelstwa. Konstytucja RP wyraźnie stwierdza, że aby utracić obywatelstwo, trzeba się go zrzec. W tym celu obywatel polski musi złożyć wniosek do Prezydenta RP i uzyskać jego zgodę. Jeśli rodzice zrzekną się obywatelstwa polskiego, również dzieci pozostające pod ich władzą rodzicielską tracą to obywatelstwo.

Obowiązki obywatelskie

Obowiązki obywateli są zapisane w **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku**. Część z nich dotyczy nie tylko obywateli Polski, ale wszystkich osób, które przebywają na terenie kraju. Są nimi: obowiązek przestrzegania prawa, płacenia podatków i dbałości o środowisko naturalne. Obowiązki dotyczące wyłącznie obywateli Rzeczypospolitej to obowiązek: wierności Ojczyźnie, jej obrony oraz dbałości o dobro wspólne.

Szczegóły dotyczące realizacji powinności obywatelskich znajdują się w stosownych ustawach.

Obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne

Wierność Ojczyźnie należy rozumieć jako zakaz działania na jej szkodę. Kodeks karny przewiduje wysokie kary za przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej. Dożywotnie pozbawienie wolności grozi za działania mające na celu pozbawienie niepodległości, oderwanie części obszaru lub zmianę przemocą konstytucyjnego ustroju Polski. Wysokie kary obowiązują również za współpracę z obcym wywiadem, na przykład szpiegostwo, lub za działania terrorystyczne.

W Konstytucji RP zapisane jest pojęcie **dobra wspólnego**. Oznacza ono wartości akceptowane przez całe społeczeństwo, na przykład suwerenność i bezpieczeństwo Ojczyzny. Znaczenie dobra wspólnego zmienia się wraz z rozwojem historycznym danej grupy ludzi.

Obowiązek przestrzegania prawa

Nakaz przestrzegania prawa jest niezbędny do zapewnienia ładu społecznego w państwie. Aby utrzymać ład, państwo powołuje takie instytucje, jak: policja, prokuratura czy sądy. Łamanie przepisów prawa grozi sankcjami, czyli karami, które szczegółowo opisano w kodeksach (karnym, wykroczeń, cywilnym itp.).

Konstytucyjne
obowiązki
obywatela polskiego

Świadomy obywatel

link.operon.pl/vv
Konstytucja RP

Obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych

Jednym z obowiązków obywateli polskich (wynikającym z art. 84 Konstytucji RP) jest płacenie podatków. Polski system podatkowy przedstawiono w Ordynacji podatkowej z dnia 29 sierpnia 1997 r.

Według obowiązujących przepisów obywatele między innymi płacą podatek od osób fizycznych (PIT), jeżeli w danym roku osiągnęli dochód. Źródłem dochodu mogą być na przykład: wynagrodzenie za pracę, pozarolnicza działalność gospodarcza, najem czy dzierżawa.

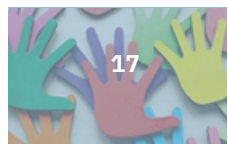
Pieniądze pochodzące z podatków służą do opłacenia tak zwanych dóbr publicznych, czyli: dróg, kolei, oświetlenia ulic, instytucji bezpieczeństwa, edukacji i obrony narodowej.

Przykładowe wydatki państwa

- utrzymanie instytucji państwowych (np. armia, policja, administracja, sądy, więzienia)
- finansowanie rozwoju społeczno-gospodarczego (np. drogi, mosty, szkoły, szpitale)
- wydatki na dofinansowanie przedsiębiorstw państwowych (np. dopłaty)
- pomoc socjalna dla obywateli (np. zasiłki, renty)
- obsługa długu publicznego
- składki na rzecz organizacji międzynarodowych (np. UE)

System podatkowy przewiduje również obowiązek zapłaty podatku rolnego, leśnego, od środków transportu, od spadków oraz darowizn itp. Przedsiębiorstwa płacą podatek od osób prawnych (CIT).

Z kolei wszyscy płacą podatek od wartości dodanej (VAT), kupując towary i usługi. Maksymalna wysokość tego podatku wynosi 23% i jest wliczona w cenę towaru lub usługi. Podatek akcyzowy stanowi część cen takich produktów, jak: paliwo, alkohol, wyroby tytoniowe, luksusowe samochody czy broń.

Klasyfikacja podatków

Obowiązek obrony Ojczyzny

Świadomy obywatel

link.operon.pl/vy
Ustawa o obronie
Ojczyzny
Dz.U. 1967 Nr 44
poz. 220

Regulacje prawne dotyczące **obrony Ojczyzny** zawiera **Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku** o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Obowiązkowi obrony Ojczyzny podlegają wszyscy obywatele polscy, którym wiek i stan zdrowia na to pozwala.

Jedną z form wypełniania obowiązku obrony Ojczyzny jest **służba wojskowa**. Wojsko polskie składa się głównie z żołnierzy **zawodowej służby wojskowej**.

Służbę wojskową można pełnić dobrowolnie. Osoba ubiegająca się o powołanie może złożyć wniosek w dowolnie wybranym wojskowym centrum rekrutacji albo przestać go elektronicznie.

Częścią zawodowego wojska są wojska specjalne.

I. Ja i społeczeństwo

Formą wypełniania obowiązku obrony Ojczyzny jest również służba w **Woj- skach Obrony Terytorialnej (WOT)**. Mogą do niej wstąpić pełnoletni oby- watele RP, w pełni zdrowi i niekarani. Taka służba obejmuje między innymi szkolenie podstawowe trwające 16 dni lub 8 dwudniowych zajęć weeken- dowych. W dalszych etapach doskonalą się i uzupełniają zdobyte umiejęt- ności. Docelowo WOT mają liczyć 53 tys. żołnierzy, a wśród nich 5 tys. żołnie- rzy zawodowych oraz 48 tys. żołnierzy terytorialnej służby wojskowej.

Do podstawowych zadań WOT należą między innymi:

- prowadzenie działań obronnych we współpracy z wojskami operacyjnymi,
- zwalczanie działań dywersyjnych,
- udział w działaniach z zakresu zarządzania kryzysowego, na przykład w czasie powodzi.

Żołnierze WOT otrzymują wynagrodzenie za każdy dzień służby – w zależności od stopnia wojskowego, na przykład stawka dzienna szeregowca wynosi od 177 do 194 złotych. Oprócz tego żołnierzom WOT wypłaca się dodatek za gotowość bojową. Od 2024 r. wynosi on 600 zł miesięcznie.

Orzeł Wojsk Obrony Terytorialnej

Od września 2024 r. WOT i wojska operacyjne uczestniczyły w akcjach przeciwpowodziowych w południowo-zachodniej Polsce. Na zdjęciu żołnierze Lubelskiej Brygady WOT usuwają skutki powodzi w powiecie kłodzkim.

Obowiązek dbałości o środowisko naturalne

Przepisy dotyczące dbałości o środowisko zebrano w Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. Zawiera ona zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów, z uwzględnieniem wymagań zrównoważonego rozwoju. Przepisy nakazują dostosowanie na przykład warunków za-

Świadomy obywatel

link.operon.pl/vz
Prawo ochrony
środowiska
Dz.U. 2001 Nr 62
poz. 627

budowy, prowadzenia działalności gospodarczej, korzystania z zasobów środowiska do norm czystości powietrza czy wody. Kodeks karny przewiduje dotkliwe kary za przestępstwa przeciw środowisku.

W Polsce nie wszyscy dbają o środowisko. Dzięki wysypiska śmieci powstają najczęściej w lasach. Są nie tylko nieestetyczne, lecz także szkodliwe dla środowiska. Kodeks wykroczeń za nielegalne składowanie śmieci przewiduje karę grzywny w wysokości 1000 zł.

Zajrzyj
do źródła

Art. 89 Pierwszym obowiązkiem obywatela jest wierność dla Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 90

Każdy obywatel ma obowiązek szanowania i przestrzegania Konstytucji Państwa i innych obowiązujących ustaw i rozporządzeń władz państwowych i samorządowych.

Art. 91

Wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej. Rodzaj i sposób, porządek i czas trwania służby, zwolnienie od tego obowiązku oraz wszelkie świadczenia na cele wojskowe będą określone w drodze ustawodawczej. Art. 92 Wszyscy obywatele mają obowiązek ponosić wszelkie ciężary i świadczenia publiczne, ustanowione na podstawie ustaw.

Art. 93

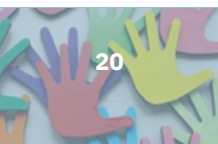
Wszyscy obywatele są obowiązani szanować władzę prawną i ułatwiać spełnianie jej zadań oraz sumiennie pełnić obowiązki publiczne, do jakich powoła ich naród lub właściwa władza.

Art. 94

Obywatele mają obowiązek wychowania swoich dzieci na prawych obywateli Ojczyzny i zapewnienia im co najmniej początkowego wykształcenia. Obowiązek ten określi bliżej osobna ustawa.

Ustawa z 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

I. Ja i społeczeństwo

Art. 14

1. Praca jest prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela. Pracą swoją, przestrzeganiem dyscypliny pracy, współzawodnictwem pracy i doskonaleniem jej metod lud pracujący miast i wsi wzmacnia siłę i potęgę Ojczyzny, podnosi dobrobyt narodu i przyspiesza całkowite urzeczywistnienie ustroju socjalistycznego.

Art. 76

Obywatel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest obowiązany przestrzegać przepisów Konstytucji i ustaw oraz socjalistycznej dyscypliny pracy, szanować zasady współżycia społecznego, wypełniać sumiennie obowiązki wobec państwa.

Art. 77

1. Każdy obywatel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej obowiązany jest strzec własności społecznej i umacniać ją jako niewzruszoną podstawę rozwoju państwa, źródło bogactwa i siły Ojczyzny.

2. Osoby, które dopuszczają się sabotażu, dywersji, szkodnictwa lub innych zamachów na własność społeczną, karane są z całą surowością prawa.

Art. 78

1. Obrona Ojczyzny jest najświętszym obowiązkiem każdego obywatela.

2. Służba wojskowa jest zaszczytnym obowiązkiem patriotycznym obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Art. 79

1. Czujność wobec wrogów narodu oraz pilne strzeżenie tajemnicy państwowej jest obowiązkiem każdego obywatela Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

2. Zdrada Ojczyzny: szpiegostwo, osłabianie sił zbrojnych, przejście na stronę wroga – karana jest z całą surowością prawa jako najcięższa zbrodnia.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy
w dniu 22 lipca 1952 r.

Obowiązki

Art. 82

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

Art. 83

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

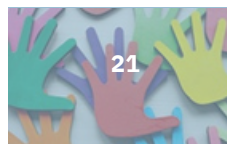
Art. 84

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Art. 85

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.

2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.

3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Art. 86

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

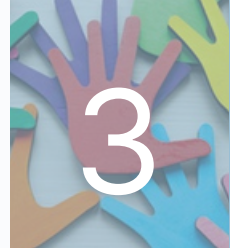
Podsumowanie lekcji

- s. 15 ◀ • Kwestie prawne związane z obywatelstwem polskim uregulowano w **Konstytucji RP** oraz **Ustawie z 15 lutego 2009 roku o obywatelstwie polskim**.
- s. 15 ◀ • Obywatelstwo polskie nabywa się: **z mocy prawa, przez nadanie obywatelstwa polskiego, przez uznanie za obywatela polskiego oraz przez przywrócenie obywatelstwa polskiego**.
- s. 16–22 ◀ • Do konstytucyjnych obowiązków obywatela należą obowiązki:
 - wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne,
 - przestrzegania prawa,
 - ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych,
 - obrony Ojczyzny,
 - dbałości o środowisko naturalne.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, co – według ciebie – znaczy być dobrym obywatelem.
2. Przedstaw cechy dobrego obywatela dawniej i obecnie.
3. W Polsce należy przywrócić obowiązkową służbę wojskową – przedstaw argumenty za i przeciw. Przeprowadźcie w klasie dyskusję na ten temat.

Grupy społeczne

- poznasz pojęcie grupa społeczna i rodzaje grup społecznych;
- przeanalizujesz rodzaje więzi społecznych;
- scharakteryzujesz różne wspólnoty: od lokalnej, przez państwową, po globalną.

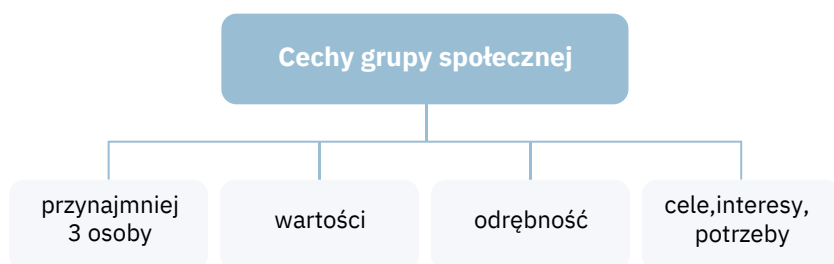
Na tej lekcji

Człowiek może należeć do różnych grup społecznych, społeczności lokalnych czy wspólnot. W każdej z nich wypełnia różne role, czasami bardzo odmienne. Szczególną formą zbiorowości jest społeczeństwo globalne. Zyskuje ono coraz większe znaczenie w kształtowaniu postaw jednostek.

Rodzaje grup społecznych

Grupę społeczną tworzą co najmniej trzy osoby, które są połączone względnie trwałymi więziami społecznymi. Takie więzi mogą powstawać dzięki wspólnym wartościom, celom, interesom i potrzebom. Elementy te budują poczucie solidarności wśród członków grupy i potrzebę utożsamiania się z przyjętymi wartościami. Nadają również danej grupie społecznej cechy odróżniające ją od innych.

Definicja

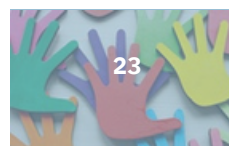

Źródłem poczucia odrębności dla danej grupy mogą stać się różnice terytorialne, ideologiczne czy religijne, a także odmienny styl życia lub różne zainteresowania. Ważnym czynnikiem wyróżniającym grupę spośród innych są realizowane przez nią cele. Grupy społeczne można klasyfikować, biorąc pod uwagę różne kryteria.

Więzi społeczne to relacje i zależności wiążące jednostkę z grupą, zbiorowością, ośrodkami kontroli społecznej (czyli instytucjami, które pomagają utrzymać porządek w społeczeństwie, np. szkołą, policją) lub inną jednostką.

Definicja

Czynnikami łączącymi ludzi są świadomość przynależności do grupy oraz poczucie wspólnoty interesów i wartości. Więzi społeczne wzmacnia zbieżność dzia-

tań i przekonań jednostki z działaniami i przekonaniami grupy. To może prowadzić do stawiania interesów grupy ponad potrzeby poszczególnych jej członków.

Wyróżniamy trzy **typy podstawowych więzi społecznych**:

- **więzi naturalne** – więzi zbiorowości społeczne związane wspólnym pochodzeniem i pokrewieństwem;
przykład: rodzina, plemię, społeczność mniejszości etnicznych;
- **więzi zrzeszeniowe** – tworzą je dobrowolnie ludzie należący do organizacji społecznych i politycznych, mogą dotyczyć pracy oraz zobowiązań członków danej organizacji,
przykład: stowarzyszenia, związki zawodowe, drużyna harcerska;
- **więzi stanowione** – są narzucone z zewnątrz lub ustanawiane siłą,
przykład: więzi łączące mieszkańców internatu, członków jednostki wojskowej.

Ze względu na **cel stosunków społecznych** wyróżniamy:

- **więzi ekspresyjne** – dotyczą stosunków społecznych polegających na emocjonalnym i często bezinteresownym zaangażowaniu się w realizację celów najbliższych osób, na przykład: rodzina, przyjaciele, sympatie;
- **więzi instrumentalne** – występują, gdy dane osoby łączy tylko dążenie do osiągnięcia określonego celu, zwykle są nietrwałe i zanikają po osiągnięciu celu, na przykład między lekarzem domowym a pacjentem, doradcą finansowym a klientem, adwokatem a oskarżonym;
- **więzi osobowe** – ich istotą jest poczucie łączności związane z kontaktami osobowymi między członkami zbiorowości, na przykład: w rodzinie, grupie rówieśniczej, klasie szkolnej;
- **więzi bezosobowe** – łączą grupy, które nie wymagają kontaktów osobowych, aby ich członkowie mieli poczucie łączności z innymi, na przykład: w partii politycznej lub innej organizacji społecznej.

Klasyfikacja grup społecznych

Grupy społeczne można klasyfikować na podstawie różnych kryteriów.

Kryterium	Rodzaje grup społecznych	Przykłady
Wielkość	małe • kilku- lub kilkunastoosobowe • członkowie mają bezpośredni kontakt ze sobą	rodzina, grupy rówieśnicze
	duże • składają się z różnych podgrup • członkowie nie muszą mieć bezpośredniego kontaktu	klasa społeczna, grupa zawodowa
Charakter członkostwa	ekskluzywne (zamknięte) • stosują liczne i rygorystyczne kryteria przyjęć nowych członków, np. rodzaj wykonywanego zawodu, majątek, pochodzenie społeczne	stowarzyszenia biznesowe
	ograniczone • stosują mniej surowe kryteria przyjęć, np. wiek, miejsce zamieszkania lub konieczność wypełnienia deklaracji członkowskiej	klub lekarzy, klub emerytów
	inkluzywne • otwarte dla wszystkich	osiedlowe koło szachowe

Kryterium	Rodzaje grup społecznych	Przykłady
Typ więzi społecznych	pierwotne • charakteryzują się osobistym i emocjonalnym typem więzi między członkami • przynależność do grupy nie zawsze jest dobrowolna	rodzina, grupa rówieśnicza
	wtórne • tworzone dla osiągnięcia określonego celu • charakteryzują się formalnym i rzeczowym typem więzi • komunikacja między członkami grupy ma charakter nieosobowy	partie polityczne
Rodzaj zorganizowania	formalne • mają prawnie określoną strukturę, cel i normy • zwykle odznaczają się bezosobowym typem więzi	organizacje polityczne czy społeczne
	nieformalne • oparte zwykle na normach zwyczajowych, • cechują się więziami o charakterze osobistym i nieformalną strukturą wewnętrzną	subkultury młodzieżowe

Możemy również wyróżnić:

- **grupy celowe** – tworzone, aby wykonać określone zadania,
przykład: sejmowa komisja śledcza, sztab antykryzysowy, komitet organizacyjny jakiegś uroczystości;
- **grupy terytorialne**,
przykład: mieszkańcy wsi, ludność miejska;
- **klasy i warstwy społeczne**.

Spółeczność lokalna

Spółeczność lokalną tworzą ludzie mieszkający na tym samym, stosunkowo niewielkim terytorium. Bliskość miejsca zamieszkania sprzyja powstawaniu więzi społecznych. Mieszkańców tej samej wioski, osiedla czy miasteczka łączą wspólne problemy i interesy. Wspólne sprawy, takie jak: budowa drogi, wodo- ciągu, parkingu czy placu zabaw na osiedlu, mogą silnie potęgować spółeczność lokalną.

Ludzie mieszkający stale na tym samym terytorium z czasem wypracowują przyjęte przez ogół normy postępowania i wartości. Dzięki nim tworzy się odrębność kulturowa tej zbiorowości.

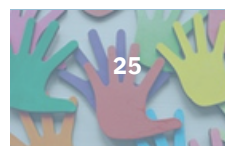
Spółeczność lokalna odgrywa ważną rolę w kształtowaniu ładu społecznego (czyli stanu, w którym społeczeństwo współpracuje i rozwija się) oraz w procesie socjalizacji (czyli w procesie, w którym człowiek uczy się, jak żyć w społeczeństwie, i poznaje zasady w nim obowiązujące). Informacje o poszczególnych członkach zbiorowości są łatwo dostępne, a dzięki temu można kontrolować ich postępowanie.

Twój punkt widzenia

Czy łatwiej być sobą w grupie, czy poza nią?

Grupa daje poczucie przynależności i bezpieczeństwa. Czasem wymaga jednak rezygnacji z własnego zdania lub dostosowania się do innych. Czy warto być lojalnym wobec grupy za wszelką cenę? Czy może lepiej zachować niezależność, nawet jeśli oznacza to bycie poza grupą?

Wspólnoty

W odniesieniu do społeczności lokalnej często używa się również terminu **wspólnota lokalna**. Wspólnotą można też nazwać grupę ludzi, którzy nie mieszkają na określonym terytorium, ale są powiązani silnymi więziami, tradycją oraz stosunkami osobowymi.

We wspólnotach główną rolę odgrywa więź duchowa i emocjonalna. Ich członkowie mają silne poczucie odrębności w stosunku do innych grup.

Zdaniem niemieckiego socjologa **Ferdinanda Tönniesa** (czytaj: ferdynand tynies) ludzie tworzą zbiorowości – z jednej strony – w sposób spontaniczny i irracjonalny, kierując się głównie motywami emocjonalnymi. Z drugiej strony – ich motywy mają charakter przemyślany i związany z dążeniem do osiągnięcia konkretnych celów. Pierwszy typ zbiorowości Tönnies nazwał wspólnotą, a drugi – społeczeństwem, zrzeszeniem.

Wspólnota jest zbiorowością o charakterze elitarnym. Należą do niej osoby spełniające określone warunki, takie jak: pochodzenie etniczne, wykształcenie, wyznanie, zawód czy przywiązanie do określonej ideologii. W pewnych przypadkach członkostwo we wspólnocie nabywa się w sposób naturalny, na przykład z chwilą narodzin.

Do wspólnot zaliczyć można między innymi: grupy etniczne, rodziny, grupy rolnicze, wspólnoty religijne, a także grupy zawodowe.

Wspólnota państwowa

Państwo jest specyficzną formą społeczeństwa. Według greckiego filozofa **Arystotelesa** (384–322 p.n.e.) państwo to twór naturalny i powstaje na drodze rozwoju mniejszych wspólnot, które po osiągnięciu granic samowystarczalności łączą się w większy organizm.

Współcześnie przyjmuje się definicję niemieckiego prawnika **Georga Jelinka** (1851–1911):

Definicja

Państwo to trwała wspólnota ludzi, zajmująca określone terytorium, poddana zwierzchniej władzy.

W państwie pojmowanym jako **organizacja polityczna** władza państwowa jest podmiotem. Organizuje i koordynuje współpracę dużych grup społecznych, zarządza nimi oraz tworzy i utrzymuje ład społeczny. Dzięki sprawnej i skutecznej władzy państwo funkcjonuje stabilnie i bezpiecznie.

Państwo to **organizacja suwerenna** (pełniąca najwyższą władzę na swoim terenie i nad swoimi mieszkańcami) – zarówno na zewnątrz, wobec innych państw, jak i wewnątrz. **Suwerenność zewnętrzna** oznacza, że państwo jest podmiotem (a nie przedmiotem) prawa międzynarodowego niezależnym od innych państw. **Suwerenność wewnętrzna** świadczy o tym, że władza państwowa jest władzą zwierzchnią (nadrzędną), która sama decyduje o swoim zakresie. Natomiast

wszystkie inne organizacje mogą działać na terytorium państwa wyłącznie za zgodą władzy i na warunkach przez nią określonych.

Państwo jest **organizacją terytorialną**, ponieważ obejmuje ludzi związanych ze ściśle określonym obszarem.

Terytorium państwa obejmuje:

obszar lądowy

przestrzeń powietrzną
w granicach państwa

wody przybrzeżne

statki wodne i powietrzne

obszary pod powierzchnią
ziemi

obszar placówek przedstawicielskich
państwa za granicą (ambasady)

Ponadto państwo jest **organizacją przymusową**, gdyż przynależność do niej ma charakter sformalizowany. Przynależność jednostki do danego państwa określa się mianem obywatelstwa. Obywatele każdego państwa są zobowiązani do przestrzegania praw obowiązujących w państwie, a w wypadku ich naruszenia ponoszą konsekwencje przewidziane przez prawo (zobacz rozdział 1.2.).

Spółeczeństwo globalne

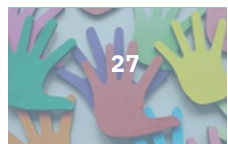
Spółeczeństwo postindustrialne to określenie odnoszące się głównie do zmian w Stanach Zjednoczonych oraz niektórych państwach Europy Zachodniej w drugiej połowie XX w.

Cechy społeczeństwa postindustrialnego

- automatyzacja produkcji
- ponad 50% pracowników zatrudnionych w usługach
- dominacja wielkich korporacji międzynarodowych
- masowa produkcja
- większość ludzi mieszka w dużych miastach
- kultura masowa

Postęp naukowo-techniczny w dziedzinie telekomunikacji oraz integracja gospodarcza świata pozwalają na przypuszczenie, że w przyszłości powstanie społeczeństwo globalne, czyli wspólnota wszystkich ludzi zamieszkujących Ziemię. Proces kształtowania się społeczeństwa globalnego nazywamy **globalizacją**.

Jednym z twórców tej koncepcji był kanadyjski socjolog **Herbert Marshall McLuhan** (czytaj: marszał makluten). Zainspirowany rozwojem środków masowego przekazu, a zwłaszcza pierwszym satelitarnym przekazem telewizyjnym, przedstawił wizję współczesnego świata jako „globalnej wioski”. W takim świecie odległości nie odgrywają już tak istotnej roli, a możliwości komunikowania się są nieograniczone.

Cechy społeczeństwa globalnego

- integracja gospodarcza świata
- wspólna kultura dla mieszkańców odległych miejsc
- makdonaldyzacja
- rozwój technologii informacyjnych
- gospodarka oparta na wiedzy

Takie przewidywalne zachowania są istotną cechą zjawiska **makdonaldyzacji**. To pojęcie pochodzi od nazwy rozpoznawalnej na całym świecie marki McDonald's. Bary typu fast food, należące do tej sieci, wyglądają i działają podobnie w każdym zakątku świata.

Definicja

Makdonaldyzacja – upodobnienie zachowań ludzi na całym świecie, a w kontekście firm także ujednolicanie oferowanych klientom usług i produktów.

Jednym z etapów rozwoju społeczeństwa globalnego jest **społeczeństwo informacyjne**. Powstaje ono w państwach postindustrialnych dzięki rozwojowi nowoczesnych technologii informacyjnych (komputeryzacja, powstanie i rozwój internetu).

W tym społeczeństwie informacja staje się takim towarem, jak żywność, odzież czy sprzęt gospodarstwa domowego. Pierwszoplanową rolę w gospodarce odgrywają firmy, które gromadzą, przetwarzają i przekazują informacje.

Podstawową cechą społeczeństwa informacyjnego jest powszechny dostęp do informacji. Zapewnia go nieograniczona możliwość korzystania z internetu. W ostatnim czasie brak takich ograniczeń podlega krytyce. Z sieci korzystają nie tylko uczciwi użytkownicy, lecz także przestępcy. W internecie bez trudu można odnaleźć strony zawierające treści szkodliwe, a nawet instrukcje dla terrorystów. Równocześnie informacja – jako towar – stała się przedmiotem kradzieży. Wśród najnowszych szans, ale także zagrożeń, wymienia się **sztuczną inteligencję**.

Ponadto powszechny dostęp do sieci przyczynia się do powstawania nowych, specyficznych więzi społecznych. Kształtują się one podczas komunikowania się za pomocą poczty elektronicznej, forów, chatów czy komunikatorów internetowych.

Jednym z charakterystycznych przejawów społeczeństwa informacyjnego jest **gospodarka oparta na wiedzy**. Powstaje ona dzięki wykorzystaniu innowacyjności w produkcji, a także dzięki rozwojowi edukacji, ośrodków naukowo-badawczych, infrastruktury informatycznej oraz przedsiębiorczości.

Z rozwojem środków masowego przekazu wiąże się również koncepcja **społeczeństwa masowego**. Często jest ono przeciwstawiane społeczeństwu tradycyjnemu o słabo rozwiniętej gospodarce i niskim standardzie życia, ale o silnym poczuciu wspólnoty jej członków.

Odpowiedz, na jaki problem cywilizacyjny zwraca uwagę autor rysunku satyrycznego.

Twój ruch

Spółeczeństwo masowe charakteryzuje się: • znacznym zurbanizowaniem,

- wysoką gęstością zaludnienia,
- zubożeniem życia wspólnotowego jednostek,
- ogromnym znaczeniem środków masowego przekazu.

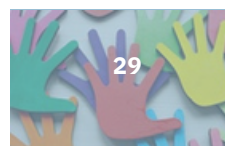
Krytycy uważają społeczeństwo masowe za **konformistyczne i podatne na** ~~wpływy~~ ^{wpływy} reklamy, propagandy czy manipulacji politycznej. Jako jego wady

wska-
zują też: zanik wyższych wartości, brak wpływu religii na życie społeczne, odcinanie się od tradycji oraz rozpad życia wspólnotowego (więzi międzyludzkich).

Spółeczeństwo masowe charakteryzuje się również **konsumpcyjnym stosunkiem do życia**, brakiem zainteresowania bieżącymi problemami społecznymi i biernością w życiu publicznym. W społeczeństwie masowym zanikają elity umysłowe i społeczne, a w zamian pojawia się kult przeciętności.

Wzrost zamożności społeczeństw zachodnich w XX w., mających powszechny dostęp do środków przekazu, doprowadził do umasowienia konsumpcji. Powstało **społeczeństwo konsumpcyjne**. Wyróżnia się ono nieustannym zwiększaniem ilości dóbr uznawanych za niezbędne do życia. Za pośrednictwem mediów i reklamy firmy tworzą nowe trendy i prześcigają się w kreowaniu sztucznych potrzeb. Zachęcają do gromadzenia nie tylko dóbr materialnych, lecz także kolekcjonowania produktów określonych marek.

Krytyka
społeczeństwa
masowego

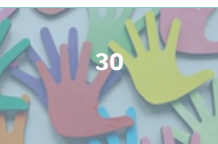

W społeczeństwie konsumpcyjnym bardzo ważna jest marka. W marketingu powszechnie wykorzystuje się technikę brandingu. Utrwala ona w świadomości konsumentów pozytywny wizerunek konkretnej marki.

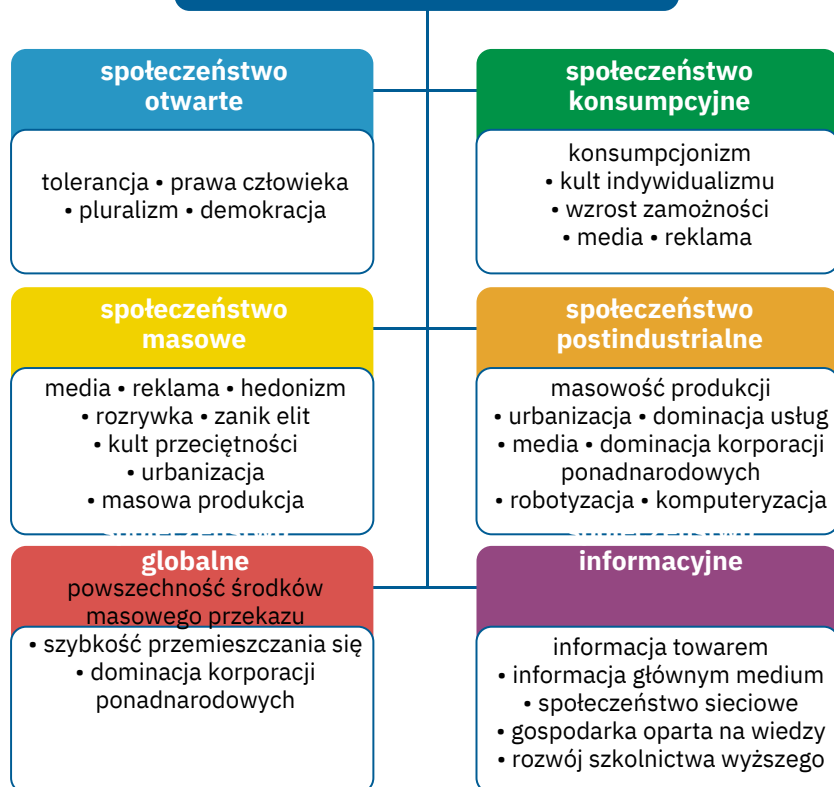
Zmiany polityczne zmierzające w kierunku demokratyzacji życia publicznego doprowadziły do powstania koncepcji **społeczeństwa otwartego**. Terminu tego po raz pierwszy użył francuski filozof **Henri Bergson** (czytaj: ąri bergson; 1859– 1941), z kolei austriacki filozof **Karl Popper** (1902–1994) spopularyzował ten termin.

Społeczeństwo otwarte to społeczeństwo wolne i demokratyczne, zapewniające obywatelom możliwość dokonywania wyborów. Opiera się na tolerancji i pluralizmie (wielości, różnorodności). W takim społeczeństwie panują pełne swobody polityczne, sprawiedliwość i poszanowanie prawa. Społeczeństwo otwarte sprzyja również harmonijnemu funkcjonowaniu zbiorowości wielokulturowych.

Popper przeciwstawił koncepcję społeczeństwa otwartego idei **społeczeństwa zamkniętego**. Jedną z obowiązujących zasad w tym modelu społecznym jest odcięcie się od obcych wpływów, które mogą zagrozić ustalonym zasadom. Jednostka podporządkowuje swoje życie interesowi państwa i ogółowi społeczeństwa. Popper wskazał na podobieństwo między społeczeństwem zamkniętym a współczesnym totalitaryzmem.

Barwy współczesnego społeczeństwa

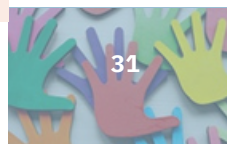

Podsumowanie lekcji

- **Grupę społeczną** tworzą co najmniej trzy osoby, które są połączone względnie trwałymi więziami społecznymi. Członków grupy łączą więzi, wspólne wartości, cele, interesy, potrzeby. ▶ s. 23
- **Więzi społeczne** to relacje i zależności wiążące jednostkę z grupą, zbiorowością, ośrodkami kontroli społecznej lub inną jednostką. ▶ s. 23
- Wyróżniamy trzy typy podstawowych więzi społecznych: **naturalne, zrzeszeniowe, stanowione**. ▶ s. 24
- Do podstawowych grup społecznych zaliczamy: **grupy małe i duże, ekskluzywne, ograniczone i inkluzywne, pierwotne i wtórne, formalne i nieformalne, terytorialne, celowe oraz klasy i warstwy społeczne**. ▶ s. 24
- **Państwo** to trwała wspólnota ludzi, zajmująca określone terytorium, poddana zwierzchniej władzy. ▶ s. 26

Pytania i polecenia

1. Wymień i scharakteryzuj różne grupy społeczne.
2. Przedstaw cechy różnych wspólnot – od lokalnej, przez państwową, po globalną.

Na tej lekcji

- dowiesz się, co oznacza pojęcie rola społeczna;
- scharakteryzujesz role społeczne w różnych grupach i wspólnotach;
- przeanalizujesz zasady wzajemności, zaufania i pomocy.

Życie społeczne można porównać do teatru. Człowiek jest w nim aktorem grającym konkretną rolę. Jej charakter określiło samo społeczeństwo. Obejmuje ona typowe zachowania, powierzchowność (np. ubiór, uczesanie) i specyficzny sposób komunikowania się z innymi. Zwykle na podstawie tych cech możemy poznać, jaką rolę społeczną odgrywa dana osoba.

Pojęcie ról społecznych

Według amerykańskiego socjologa Anthony'ego Giddensa (czytaj: entonego giddensa; ur. 1938):

Definicja

Rola społeczna to zachowania, których oczekuje się od jednostki zajmującej określoną pozycję społeczną.

Reguły dotyczące odgrywania ról społecznych nie są sztywne. Jednostka może je modyfikować w granicach akceptowanych przez zbiorowość. Indywidualne cechy ludzi mogą wpływać na zmianę sposobu odgrywania jakichś ról społecznych.

Jednak nawet bardzo istotne zmiany nie muszą naruszać ładu społecznego, ale mogą być początkiem pozytywnej zmiany społecznej. Według amerykańskiego socjologa **Roberta K. Mertona** (1910–2003) naruszenie norm społecznych może mieć charakter **innowacji**, która zapobiega stagnacji życia społecznego.

Twój ruch

Czy twoim zdaniem to społeczeństwo określa i narzuca reguły odgrywania konkretnych ról społecznych? Czy może każda jednostka razem z innymi członkami zbiorowości tworzy te role? Uzasadnij swoją opinię i przedstaw ją podczas dyskusji w klasie.

Odminną koncepcję ról społecznych przedstawił amerykański socjolog **Herbert Blumer** (1900–1987). Jego zdaniem jednostki dzięki wzajemnym oddziaływaniom są zdolne do nieustannych zmian natury organizacji społecznej. Dotyczy to również reguł odgrywania ról społecznych, które są tworzone przez jednostki, a nie narzucane przez społeczeństwo. Role społeczne można zatem rozpatrywać z perspektywy wspólnotowej lub indywidualistycznej (dotyczącej konkretnego człowieka).

I. Ja i społeczeństwo

Odgrywanie ról w różnych grupach społecznych

Człowiek może **należać do różnych grup społecznych**. W każdej z nich odgrywa różne role, czasami bardzo odmienne. Mają one istotne znaczenie dla określenia tożsamości człowieka. To role pomagają odpowiedzieć na proste z pozoru pytanie: Kim jestem?

Poczucie przynależności do grupy społecznej

W grupie małej role zależą od obowiązujących w niej reguł postępowania (w rodzinie jest to również sposób sprawowania władzy). W grupie nieformalnej, na przykład rówieśniczej, można pełnić funkcje przywódcze. Ściśle określony sposób odgrywania ról społecznych obowiązuje w grupach ekskluzywnych. Przynależność do nich może narzucać nie tylko sposób zachowania się, lecz także wygląd, na przykład specjalny ubiór. W grupach formalnych i celowych sposób odgrywania ról społecznych jest określony w przepisach prawnych (statutach, regulaminach).

Role odnoszą się do pewnych stanowisk lub funkcji w życiu społecznym, czyli do

tak zwanej pozycji społecznej. Wynikają z niej określone uprawnienia, obowiązki i oczekiwania otoczenia. Z tego punktu widzenia społeczeństwo może być rozumiane jako najszerzy układ powiązanych ze sobą ról i pozycji społecznych.

Z odgrywaniem ról społecznych wiąże się pewne problemy. Problemy wynikające z odgrywania ról społecznych to np.:

- **odgrywanie wielu ról jednocześnie**

Może to prowadzić do konfliktów, np.:

- dyrektor w szkole może być równocześnie także nauczycielem i wychowawcą, co jest trudne do pogodzenia, zwłaszcza jeśli brakuje funduszy na wypełnienie wszystkich zadań;
- młoda tenisistka trenuje dużo, by osiągnąć sukces sportowy, ale też chce być zwykłą nastolatką i spędzać czas ze znajomymi.

- **stereotypy**

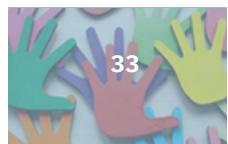
Błędne przekonania związane z płcią, rasą czy narodowością utrudniają odgrywanie ról, np.:

- niektórzy wątpią, że kobieta może być dobrym kierowcą, nawet jeśli ma ona licencję kierowcy rajdowego;
- mieszkańcy innych państw uważają, że Polacy kradną i nadużywają alkoholu, Szkoci są posądżani o skąpstwo, a Arabowie postrzegani jako terror yści.

- **bliskie relacje**

Poważne problemy wynikają z odgrywania ról, z którymi są związane uczucia, np.:

- nikt nie zaakceptuje postawy rodziców krzywdzących swoje dziecko.

Od osoby odgrywającej rolę ucznia zdającego egzamin oczekujemy odpowiedniego stroju i zachowania.

Role społeczne w kontekście zasad: wzajemności, zaufania i pomocy

Oddziaływania społeczne

Funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie i odgrywanie różnych ról społecznych wymaga wiedzy o tym, jak ludzie oddziałują na siebie. Ważne są w tym wzajemnym oddziaływaniu między innymi zasady **wzajemności, zaufania i pomocy**.

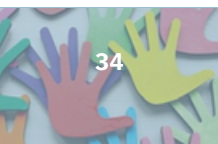
Na podstawie przeprowadzonych badań ludzkich zachowań amerykański socjolog **Robert B. Cialdini** (czytaj: czialdini; ur. 1945) wyróżnił kilka reguł wpływu społecznego. Każda z nich może być wykorzystywana w różny sposób i służyć celom pozytywnym lub negatywnym.

Reguły wpływu społecznego (wg Roberta B. Cialdiniego)

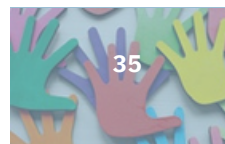
• Reguła wzajemności

– To **jedna z najbardziej rozpowszechnionych reguł** postępowania w różnych kulturach i kodeksach moralnych. Opiera się na psychicznym i społecznym przymusie dawania i odwzajemniania darów i usług, czyli okazywania wdzięczności za otrzymane dobro. Łamanie tej reguły jest społecznie potępiane.

– **Zobowiązuje do dawania, przyjmowania i oddawania**, nawet gdy wymiana przysług jest nieproporcjonalna. Na przykład: darmowe próbki kosmetyków mogą zobowiązywać do zakupu produktów danej marki.

- Dotyczy również wzajemności ustępstw. Człowiek czuje się zobowiązany spełnić drugą prośbę, jeśli odmówił spełnienia pierwszej – większej. Zatem **kolejność próśb ma istotne znaczenie**.
- Ludzie czują się zobowiązani do wdzięczności nawet wtedy, gdy otrzymują coś, o co nie prosili. W ten sposób powstają **łańcuchy wzajemnych związków**, transakcje czy darów, które integrują społeczeństwo.
- Dawanie i otrzymywanie jest **symbolem życzliwości** i dobrych intencji. Jednak **może być również narzędziem manipulacji** zachowaniami ludzi lub sprzyjać zjawiskom patologicznym, na przykład korupcji.
- **Reguła konsekwencji**
 - Najczęściej przejawia się w **skłonności do powtarzania takich samych zachowań**. Można tu zauważyć pewien **automatyzm decyzyjny**. Na przykład: jeśli ktoś uważa, że tylko drogie produkty są dobre, to tylko takie kupuje – jest konsekwentny w swoich wyborach.
 - Konsekwencja – rozumiana jako zgodność słów, przekonań, czynów i postaw – jest wysoko ceniona w społeczeństwie. **Przyspiesza procesy decyzyjne**, a więc ułatwia życie, gdyż nie trzeba ciągle analizować danych.
 - Reguła ta **może też mieć skutki negatywne**. Ludzie wstydzą się wycofać z transakcji, jeśli wcześniej zbyt lekkomyślnie się do niej zobowiązali.
- **Reguła społecznego dowodu słuszności**
 - Sprawia, że przy podejmowaniu decyzji człowiek **opiera się na opinii innych osób** i je naśladuje. Jeśli na przykład chce kupić samochód, wybierze markę, która w jego środowisku uchodzi za dobrą.
- **Reguła lubienia**
 - Mówi, że **skuteczniejsi w oddziaływaniu na innych są ci, którzy potrafią wzbudzić sympatię**. Są lubiani, ponieważ są atrakcyjni fizycznie, a to sprawia, że są uważani także za inteligentnych, utalentowanych czy **przejmujących**.
 - **Ludzie lubią podobnych do siebie** (mogą się identyfikować z innymi) oraz takich, którzy ich lubią (z tego powodu np. ich chwala).
 - Sympatię zwiększa również udana współpraca czy pozytywne skojarzenia.
- **Reguła autorytetu**
 - **Posłuszeństwo wobec autorytetów jest silnie wpisane w kulturę**. To jeden z przykładów automatyzmu decyzyjnego. Nie można znać się na wszystkim, więc trzeba zaufać tym, którzy w danej dziedzinie się specjalizują, pełnią ważną funkcję czy po prostu budzą nasze zaufanie.
 - Autorytetem może być naukowiec, polityk, ale także nauczyciel, dyrektor czy rodzic.
 - Pewnego rodzaju zagrożeniem jest **skłonność do ulegania jedynie zewnętrznym oznakom czy symbolom autorytetów** (np. tytułom naukowym, strojom, przedmiotom).
 - Ta reguła jest **wykorzystywana między innymi w reklamie lub działaniach przestępczych**, na przykład: okradanie starszych osób przez złodziei w mundurach policjantów.
- **Reguła niedostępności**
 - Pokazuje, że **ludzie są bardziej zmotywowani do osiągania dóbr czy celów trudno dostępnych**, gdyż uważają je za cenniejsze.

Autorytetem dla katolików jest papież, najwyższy zwierzchnik Kościoła katolickiego. Zdjęcie przedstawia okładki brytyjskich gazet informujących o wyborze pierwszego amerykańskiego papieża – Leona XIV.

Zaufanie

Bardzo ważnym elementem życia osobistego i społecznego jest zaufanie. Jednak trudno to pojęcie zdefiniować, ponieważ używa się go powszechnie, także w wielu dziedzinach nauki.

Zaufanie opiera się na przekonaniu, że podstawą działania innych jest dobra wola. Pozytywne intencje, rzetelność i uczciwość są zatem konieczne do budowania właściwych relacji z innymi ludźmi, opartych na zaufaniu. Odwołuje się ono do uczciwości wobec nas, co nie zawsze oznacza uczciwość wobec innych i zazwyczaj opiera się na wzajemności. W relacjach z osobami bliskimi, rodziną i przyjaciółmi znacznie łatwiej budować więzi oparte na zaufaniu niż ze społeczeństwem czy instytucjami.

Zaufanie zazwyczaj bada się w trzech aspektach: zaufanie publiczne, zaufanie prywatne, zaufanie uogólnione (wobec ludzi, których nie znamy).

Polski socjolog **Piotr Sztompka** (ur. 1944) wyróżnia kilka rodzajów zaufania:

- osobiste – do konkretnych ludzi
- pozycyjne – do określonych ról społecznych, zawodów, stanowisk,
- komercyjne – do produktów, marek, firm,
- technologiczne – do systemów technicznych, na przykład komunikacyjnych,

energetycznych, informatycznych,

- instytucjonalne – do organizacji, na przykład do banku, giełdy czy uczelni,
- systemowe – do systemu społecznego i jego uczestników – ustroju, cywilizacji, gospodarki.

Zaufanie uogólnione – o które w istocie tutaj chodzi – rozumiem jako część dużo większej całości nazywanej kulturą zaufania. Jest ona w gruncie rzeczy Durkheimowskim faktem społecznym, oczekiwaną normą, obiektywną, powszechną i przymuszającą regułą, mówiącą, że należy być wiarygodnym i obdarzać innych zaufaniem. Tego typu ogólnospołeczny klimat prowadzi do [...] otwartych, innowacyjnych, spontanicznych działań, podnosi poziom mobilizacji, aktywności, wolności społeczeństwa, intensyfikuje interakcje, wzmacnia więzi społeczne, prowadzi do scalenia wspólnot i w ten sposób rozwija potencjał samoprzekształcającego się społeczeństwa, jego podmiotowość. Rozpowszechniona kultura zaufania oddziałuje zwrótnie na swoje własne strukturalne uwarunkowania, zwiększając stabilność normatywną, przejrzystość organizacji społecznej, trwałość porządku społecznego, odpowiedzialność władzy, egzekwowanie praw i obowiązków.

Źródło: Piotr Sztompka, *Zaufanie: fundament społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 324.

Fakt społeczny – pojęcie socjologiczne wprowadzone przez Emila Durkheima (czytaj: durhajma), oznaczające każdy sposób postępowania, utrwalony lub nie, który wpływa na jednostkę i jest w danym społeczeństwie powszechny.

Definicja

Na podstawie fragmentu tekstu Piotra Sztompki wykaż, że zaufanie pozytywnie wpływa na odgrywanie ról społecznych i na życie społeczne.

Twój ruch

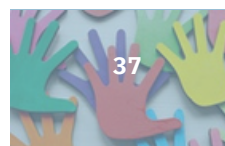
Pomaganie

Pomaganie jest działaniem na rzecz innego człowieka. Może mieć charakter:

- **materialny** – na przykład datek pieniężny czy pomoc w wykonaniu jakiegoś działania,
- **biologiczny** – na przykład oddanie krwi, szpiku lub jakiegoś narządu,
- **psychiczny** – na przykład wsparcie w nieszczęściu.

Szczególnym rodzajem zachowania pomocowego jest **altruizm**. Polega on na udzielaniu pomocy bezinteresownie. Osoba niosąca pomoc nie ma z tego korzyści, a nawet może ponieść straty. Na przykład: oddanie jednej nerki osobie chorej niesie za sobą ryzyko pogorszenia się zdrowia.

Pomaganie rodzinie i przyjaciołom wydaje się zachowaniem naturalnym. Jednak pomaganie nieznanym w sytuacjach wyjątkowych (kryzysowych) dla wielu ludzi już nie jest tak oczywiste.

Pomaganie wymaga:

- zauważenia, że ktoś potrzebuje pomocy
- zinterpretowania sytuacji jako kryzysowej, wymagającej interwencji
- poczucia osobistej odpowiedzialności
- kompetencji w udzielaniu pomocy
- działania

Dlaczego pomagamy?

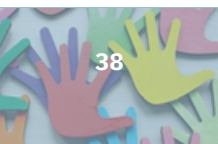
Udzielamy pomocy, gdyż:

- **odczuwamy silne emocje negatywne** związane z cudzym nieszczęściem, na przykład smutek czy złość z powodu cudzej krzywdy;
- **chcemy podporządkować się normom społecznym**, które nakazują pomoc innym w określonych sytuacjach, na przykład:
 - zgodnie z **normą odpowiedzialności społecznej** należy pomóc tym osobom, których los zależy od działań pomocowych – czyli osobom starszym czy dzieciom poszkodowanym w wypadkach;
 - **norma wzajemności** każe pomagać tym, od których kiedyś otrzymaliśmy pomoc lub kiedyś możemy jej potrzebować;
- **ze względu na nasz stosunek do potrzebującego** – częściej pomagamy osobom, z którymi się identyfikujemy, a także gdy są one ładne, zadbane i lubiane, na przykład chętniej przekażemy datek pieniężny organizacji pomocowej, jeśli zachęci nas do tego osoba znana, którą lubimy czy podziwiamy;
- **widzimy ludzi pomagających**, więc chcemy ich naśladować i przyłączyć się do działań pomocowych, na przykład wiele osób przyłącza się do działań pomocowych w związku z powodzią.

Dlaczego nie pomagamy?

Nie udzielamy pomocy lub robimy to niechętnie, jeśli:

- **osoba potrzebująca pomocy znalazła się w trudnej sytuacji z własnej winy**, na przykład nie chcemy pożyczyć pieniędzy komuś, kto ma długie hazardowe;
- **odczuwamy niechęć do potrzebującego**, na przykład niechętnie pomagamy leżącemu na ulicy człowiekowi, od którego czuć alkohol;
- inni ludzie nie podejmują działań pomocowych, są bierni – zachodzi wówczas proces nazywany w socjologii **rozproszaniem odpowiedzialności**; w ten sposób uchylamy się od osobistej odpowiedzialności, na przykład widzimy, że nikt nie podchodzi do osoby, która przewróciła się na ulicy, więc sami też tego nie robimy.

Podsumowanie lekcji

- **Rola społeczna** to zachowania, których oczekuje się od jednostki zajmującej określoną pozycję społeczną. Osoby odgrywające daną rolę wyróżniają się zachowaniem, wyglądem (np. ubiorem, uczesaniem) i sposobami komunikowania się.
- Zwykle człowiek należy jednocześnie do kilku różnych **grup społecznych**. W każdej z nich odgrywa różne, czasami bardzo odmienne role.
- **Odgrywanie ról społecznych** podlega regułom: wzajemności, konsekwencji, społecznego dowodu słuszności, lubienia, autorytetu, niedostępności, zaufania oraz pomocy.

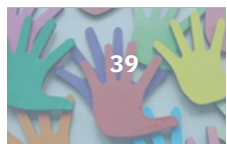
► s. 32

► s. 33

► s. 34

Pytania i polecenia

1. Wskaż wady i zalety wspólnotowej i indywidualistycznej koncepcji ról społecznych.
2. Opowiedz, jak przebiega odgrywanie ról społecznych w wybranej grupie ekskluzywnej.
3. Podaj pozytywne i negatywne przykłady działania zasady wzajemności.
4. Przedstaw role społeczne, w wypełnianiu których szczególnie ważne są reguły wzajemności, zaufania lub pomocy.
5. Przeprowadźcie dyskusję na temat: Czy współcześnie młodzież kieruje się zasadą pomocy? Przygotujcie przykłady zachowań ilustrujących wasze opinie.

7

Problem wykluczenia społecznego (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- poznasz problem wykluczenia społecznego różnych grup;
- uzasadnisz potrzebę udzielania wsparcia grupom wykluczonym;
- ocenisz istniejące formy pomocy państwa i organizacji społecznych dla grup wykluczonych.

Jednostka
wykluczona
społecznie

Wykluczenie społeczne to sytuacja, w której jednostka pozbawiona jest możliwości pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, w różnych jego obszarach. Zadaniem państwa jest ograniczenie tego zjawiska.

Można wskazać różne rodzaje wykluczenia:

- **ekonomiczne** – wiąże się z udziałem na rynku pracy i z konsumpcją (czyli z kupowaniem, użytkowaniem czegoś); bezrobotni i ubodzy mają ograniczone możliwości zakupu różnych dóbr i często muszą wybierać, na co przeznaczyć swoje pieniądze;
- **polityczne** – jest skutkiem ograniczonego dostępu do informacji; jeżeli do jednostki nie docierają informacje dotyczące wyborów, manifestacji, petycji i listów, nie korzysta ona z tych form udziału w życiu publicznym;
- **związane z niskim poziomem integracji zbiorowości oraz z ograniczoną liczbą obiektów użyteczności publicznej**, takich jak: place zabaw, parki, obiekty sportowe i rekreacyjne, kina, teatry itp.; jednostki mogą z tego powodu mieć ograniczone możliwości udziału w życiu danej zbiorowości; taka sytuacja występuje także w ubogich i zaniedbanych miejscowościach czy regionach;
- **związane z odrzuceniem przez zbiorowość jednostki ze względu na jej odmienność** – najbardziej narażonymi na wykluczenie są osoby z niepełnośprawnosćmi, chore psychicznie, bezrobotni i osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, bezdomni, matki samotnie wychowujące dzieci, osoby w podeszłym wieku, byli więźniowie, uchodźcy, emigranci oraz przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych (np. Romowie).

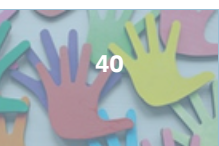
Problemy osób z niepełnosprawnością

Pojęcie
niepełnosprawności

W Polsce najliczniejszą grupą zagrożoną wykluczeniem są osoby z niepełnośprawnosćmi. Według Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) w naszym kraju mieszka 4 miliony osób z ważnym orzeczeniem o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności.

Pojęcie niepełnosprawności obejmuje:

- niepełnosprawność fizyczną (np. ruchową lub manualną),
- niepełnosprawność intelektualną (np. niedorozwój umysłowy, zespół Downa),

- niepełnosprawność sensoryczną (np. głuchota, niedosłyszenie, ślepotą, niedowidzenie),
- niepełnosprawność psychiczną (np. schizofrenia, depresja, stany lękowe, zaburzenia odżywiania),
- przewlekłe schorzenia (np. cukrzyca, astma, choroby neurologiczne).

Wciąż problemem są bariery architektoniczne, np. 44% aptek nie ma podjazdów dla wózków, a 45% tramwajów jest niedostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową. Z jeszcze większymi barierami mierzą się osoby niedosłyszające i niesłyszące.

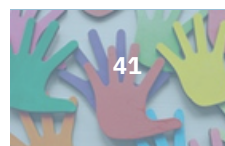
Nie tylko bariery architektoniczne są problemem. Osoby niepełnosprawne mają przede wszystkim ograniczony dostęp do rynku pracy. Według GUS tylko co czwarta osoba z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym jest zatrudniona.

Problemy osób z niepełnosprawnością

Zwalczaniem zjawiska wykluczenia osób z niepełnosprawnościami zajmują się instytucje państwowe oraz liczne organizacje pozarządowe.

Pomoc instytucji państwowych

Na szczeblu rządowym problemami osób z niepełnosprawnościami zajmują się Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych.

link.operon.pl/vA
PFRON

Jedną z najważniejszych organizacji zajmujących się wykluczeniem osób z niepełnosprawnościami jest **Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON)**. To organ administracji publicznej utworzony w 1991 r. Działa on na podstawie Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Do najważniejszych zadań PFRON należy między innymi wspieranie finansowe:

- pracodawców zatrudniających osoby z niepełnosprawnościami, osoby z niepełnosprawnością, które prowadzą swoją firmę lub gospodarstwo rolne,
- organizacji pozarządowych pomagających osobom z niepełnosprawnościami,
- samorządów lokalnych realizujących programy pomocy osobom z niepełnosprawnościami.

PFRON najczęściej finansuje lub współfinansuje takie formy działalności, jak:

- imprezy sportowe, kulturalne i rekreacyjne osób niepełnosprawnych,
- turnusy rehabilitacyjne,
- kursy dla osób z niepełnosprawnością oraz wspieranie ich edukacji,
- likwidowanie barier architektonicznych,
- zakup sprzętu rehabilitacyjnego i ortopedycznego,
- szkolenie psów przewodników.

Pracodawcy, którzy zatrudniają osoby z niepełnosprawnościami i zapewniają im między innymi odpowiednie warunki pracy i opiekę zdrowotną, mogą liczyć na liczne ułatwienia w swojej działalności. Dla takich pracodawców przewidziano na przykład ulgi podatkowe czy dofinansowanie remontów i inwestycji ułatwiających pracę osób z niepełnosprawnością. Pozostałe przedsiębiorstwa, na podstawie ustawy, są zobowiązane do przekazywania określonej wpłaty na rzecz PFRON. Z funduszy PFRON realizowanych jest wiele programów dotyczących rehabilitacji i zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami, na przykład:

- **„Samodzielność – Aktywność – Mobilność!”** – ten program ma zwiększyć niezależność i mobilność, a dzięki temu aktywność społeczną lub zawodową osób z niepełnosprawnością, poprzez zapewnienie im dostępu do samochodu osobowego.

link.operon.pl/vB
PFRON

„Samodzielność
– Aktywność –
Mobilność!”

- **„Dostępna przestrzeń publiczna”** – zadaniem tego programu jest ułatwianie osobom z niepełnosprawnościami dostępu do przestrzeni publicznej, informacji i komunikacji, a także technologii, urządzeń oraz usług powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, na zasadzie równości z innymi osobami.

I. Ja i społeczeństwo

Nie mniej dotkliwe dla osób z niepełnosprawnościami są także bariery ekonomiczne (koszty leków i zabiegów rehabilitacyjnych, niskie renty, brak zatrudnienia), psychiczne (uprzedzenia, stereotypy, stygmatyzacja), kulturowe (kult sprawności fizycznej i urody), społeczne (przekonanie o niemożności normalnego funkcjonowania w społeczeństwie), edukacyjne (ograniczona dostępność do „normalnych” szkół, skazanie na szkoły specjalne).

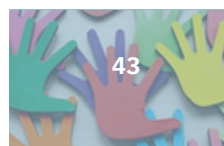
Pewnym rozwiązaniem problemu wykluczenia edukacyjnego są klasy integracyjne zapewniające edukację włączającą. Uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych otrzymują w nich pomoc, a jednocześnie integrują się z dziećmi zdrowymi.

Pomoc organizacji pozarządowych

Na terenie Polski działa ponad **30 organizacji pozarządowych wspierających osoby z niepełnosprawnością**. Jedną z takich organizacji jest **Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych (PFON)**. Zrzesza ono stowarzyszenia i związki stowarzyszeń osób niepełnosprawnych w Polsce. Od 2004 r. PFON należy do Europejskiego Forum Osób z Niepełnosprawnościami.

Ważną rolę odgrywają również Polski Związek Niewidomych, Polski Związek Głuchych oraz Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną.

Wiele programów w zakresie pomocy dla osób z niepełnosprawnościami opracowują i realizują samorządy terytorialne.

Problemy osób starszych

W dalszym ciągu obserwujemy w Polsce starzenie się społeczeństwa. Według GUS na koniec 2023 r. liczba osób w wieku 60 lat i więcej wyniosła 9,9 mln i w stosunku do roku poprzedniego zwiększyła się o 1,0%. Udział osób starszych w populacji mieszkańców Polski osiągnął poziom 26,3%, co oznacza wzrost o 0,4 punktów procentowych w porównaniu do roku poprzedniego.

Do najpoważniejszych problemów osób w podeszłym wieku należą:

- **samotność i izolacja społeczna** – wielu ludzi starszych to osoby, których współmałżonek nie żyje, podobnie jak większość ich rówieśników, dzieci mają własne rodziny lub mieszkają w odległych miejscach, a sąsiedzi nie dostrzegają ich problemów;
- **sytuacja ekonomiczna** – bardzo niskie renty lub emerytury nie wystarczają na życie przynajmniej na poziomie minimum socjalnego;
- **stan zdrowia** – ograniczona sprawność fizyczna, przez którą wiele osób starszych staje się więźniami własnego mieszkania (np. znajdującego się na wyższych piętrach bloku bez windy), wysokie koszty leczenia, ograniczona dostępność służby zdrowia (np. odległe terminy wykonania zabiegów);
- **dyskryminacja** – osoby starsze, ale jeszcze sprawne fizycznie i umysłowo, mają trudności ze zdobyciem zatrudnienia;
- **wykluczenie technologiczne i cyfrowe** – wiele osób starszych nie nadąża za postępującym procesem cyfryzacji (patrz: dalsza część rozdziału).

Problemami osób w podeszłym wieku zajmuje się Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Finansuje ono między innymi takie przedsięwzięcia, jak Korpus Wsparcia Seniora.

Problemy osób ubogich

Problem ubóstwa jest zjawiskiem charakterystycznym nie tylko dla krajów rozwijających się. Występuje praktycznie we wszystkich rejonach świata, niezależnie od wysokich wskaźników gospodarczych państw.

Zajrzyj
do źródła

Ubóstwo to ograniczenie wyboru i szans życiowych, to naruszenie ludzkiej godności. Oznacza brak możliwości skutecznego uczestnictwa w społeczeństwie. Oznacza też niedostatek żywności i ubrań potrzebnych rodzinie, brak możliwości uczęszczania do szkoły i korzystania ze służby zdrowia, brak dostępu do ziemi, którą można uprawiać, lub pracy, żeby móc zarobić na życie, brak dostępu do kredytu. Ubóstwo oznacza również zagrożenie, bezsilność i wykluczenie jednostek, rodzin i społeczności. Oznacza podatność na przemoc i często wiąże się z życiem w niepewnych warunkach bez dostępu do czystej wody i urządzeń sanitarnych.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, www.eapn.org.pl (dostęp: 23.04.2025).

Zajrzyj
do źródła

Ubóstwo absolutne lub skrajne oznacza, że ludzie nie mają podstawowych środków niezbędnych do życia. Na przykład głodują, nie mają czystej wody, odpowiedniego miejsca do mieszkania, wystarczającej odzieży czy leków i walczą o przetrwanie.

Ubóstwo względne występuje wtedy, gdy poziom życia i dochodów niektórych osób znacznie odbiega od ogólnej normy kraju lub regionu, w którym żyją. Osoby te walczą o to, by żyć normalnie i uczestniczyć w zwykłym życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym.

Zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – za zagrożone uznaje się osoby i rodziny, które żyją w ubóstwie względnym lub w poważnym niedostatku materialnym lub wykazujące bardzo niską intensywność pracy.

Unia Europejska, www.eapn.org.pl (dostęp: 23.04.2025).

Według danych GUS odsetek osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej wyniósł w 2023 r. 3,4%, co przekłada się na około 1275 tys. osób. W tej liczbie 52,9% to mieszkańcy miast. Największy odsetek ubogich jest w grupie osób w wieku przedprodukcyjnym (5,8%), a najniższy – wśród osób w wieku poprodukcyjnym (2,5%).

Najwyższy odsetek korzystających z pomocy społecznej występuje wśród osób w wieku poprodukcyjnym, niekorzystających ze świadczeń emerytalno-rentowych (11,3%). Ten wskaźnik osiągnął wysoki poziom także w grupie osób z niepełnosprawnościami. Poziom ubóstwa najwyższy był w województwie warmińsko-mazurskim (5,8%), a najniższy – w śląskim (2,3%).

Dane GUS nie odzwierciedlają rzeczywistych rozmiarów problemu. Wiele ubogich osób nie korzysta z pomocy społecznej.

Ubóstwo w Polsce

2,5 mln osób (6,6%) dotyczy skrajne ubóstwo

17,3 mln osób żyje poniżej poziomu minimum socjalnego

(dane: Europejska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu, 2023 r.)

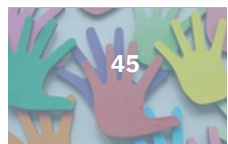
1400 zł na osobę wynosi minimum socjalne dla czteroosobowej rodziny pracowniczej

1700 zł wynosi minimum socjalne w przypadku osób samotnych

(dane: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, IV kwartał 2023 r.)

Organizowaniem pomocy dla osób ubogich zajmują się między innymi:

- ośrodki pomocy społecznej lub centra pomocy społecznej,
- centra pomocy rodzinie,
- ośrodki wsparcia (ośrodki dziennego pobytu między innymi dla bezdomnych, samotnych matek z dziećmi),
- ośrodki interwencji kryzysowej (ośrodki m.in. dla osób zagrożonych przemocą rodzinną, skrajnym ubóstwem),
- organizacje społeczne, na przykład: Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Caritas Polska, Polska Organizacja Humanitarna, Polskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta, Fundacja Polsat, Fundacja TVN.

Twój punkt widzenia

Czy pomaganie to obowiązek każdego obywatela?

Pomoc społeczna to nie tylko zadanie państwa. Coraz więcej zależy od zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych. Jednak czy naprawdę każdy z nas powinien angażować się w pomoc innym? Jeśli tak – to w jaki sposób?

Pomoc dla ubogich organizują również indywidualne osoby. Na Rynku Głównym w Krakowie 22 grudnia 2024 r. odbyła się już 28. edycja Wigilii dla Bezdomnych i Potrzebujących. Wydano w jej czasie ok. 20 tys. posiłków. Organizatorem i fundatorem wydarzenia był Jan Kościuszko – polski kierowca rajdowy i wyścigowy, przedsiębiorca, restaurator i filantrop.

Zajrzyj do źródła

Problem wykluczenia cyfrowego

Wykluczenie cyfrowe to zjawisko nierówności społecznych między poszczególnymi osobami, gospodarstwami domowymi, przedsiębiorstwami oraz regionami w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, związane z dostępem do technologii informacyjno-komunikacyjnych, jak i ich wykorzystaniem we wszystkich sferach aktywności.

Wykluczenie Społeczno-Cyfrowe w Polsce, Orange Polska, Fundacja Orange, <https://link.operon.pl/uA> (dostęp: 23.04.2025).

Powyższa definicja została przygotowana przez **Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD)**. Sam problem wykluczenia cyfrowego został szczegółowo omówiony w cytowanym raporcie.

Tym zagadnieniem zajmuje się w Polsce między innymi Ministerstwo Cyfryzacji. Zgodnie z jego stanowiskiem problemem nie jest dostępność internetu, ale ograniczony zakres korzystania z jego możliwości. Postępujący proces

cyfryzacji

przyczynia się do pogłębienia tego zjawiska. Wiele osób nie nadąza za tempem cyfryzacji. Głównie dotyczy to osób starszych oraz mieszkańców obszarów

wiejskich.

Ministerstwo Cyfryzacji proponuje uruchomienie w całej Polsce programu klubów rozwoju cyfrowego. Ich działalność ma opierać się na idei solidarności międzypokoleniowej. Osoby starsze korzystałyby z wiedzy i umiejętności

Małe społeczeństwo

Na ten cel Ministerstwo chce przeznaczyć ponad miliard złotych z funduszy europejskich.

Wykluczenie cyfrowe

Świadomy obywatel

link.operon.pl/vD
OECD

Podsumowanie lekcji

- **Wykluczenie społeczne** to sytuacja, w której jednostka pozbawiona jest możliwości pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Doświadczają go między innymi bezrobotni i osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, ubogie, z niepełnosprawnościami, chorzy psychicznie, bezdomni, matki samotnie wychowujące dzieci, osoby w podeszłym wieku, byli więźniowie, uchodźcy, emigranci oraz przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych, a także mieszkańcy zaniedbanych cywilizacyjnie regionów. ► s. 40
- **Pojęcie niepełnosprawności** obejmuje: niepełnosprawność fizyczną, intelektualną, sensoryczną, psychiczną oraz przewlekłe choroby. ► s. 40
- **Życie osób z niepełnosprawnościami jest utrudnione z powodu barier:** architektonicznych, zatrudnienia, ekonomicznych, psychicznych, kulturowych, społecznych i edukacyjnych. ► s. 41
- **Do najważniejszych problemów osób w podeszłym wieku** należą: samotność i izolacja społeczna, problemy ekonomiczne, problemy zdrowotne, dyskryminacja oraz wykluczenie technologiczne i cyfrowe. ► s. 44
- **Wykluczenie cyfrowe** to zjawisko nierówności społecznych związanych z dostępem i możliwością wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych. ► s. 46

Pytania i polecenia

1. Opisz problemy, z którymi mierzą się osoby szczególnie narażone na wykluczenie społeczne. Uwzględnij osoby z niepełnosprawnościami lub osoby starsze.
2. Uzasadnij potrzebę podejmowania działań wspierających osoby wykluczone społecznie.
3. Na podstawie różnych źródeł informacji wskaż instytucje i organizacje działające na rzecz osób z niepełnosprawnością. Przedstaw kilka przykładów ich działalności.
4. Wymień i omów aktualnie realizowane przez PFRON programy dla osób z niepełnosprawnościami.
5. Wskaż, jakimi sposobami społeczeństwo może minimalizować bariery psychiczne, kulturowe i społeczne. Oceń ich efektywność.
6. Wyraż swoją opinię na temat – podejmowanych przez państwo, organizacje społeczne i zwykłych obywateli – działań wspierających osoby wykluczone społecznie. Wypowiedz się na forum klasy podczas dyskusji.
7. Podaj przykłady wykluczenia cyfrowego.

Propozycja projektu

Wraz z grupą innych uczniów i we współpracy z nauczycielami edukacji obywatelskiej, biznesu i zarządzania oraz informatyki przygotujcie projekt organizacji i działania klubu rozwoju cyfrowego w swoim regionie.

